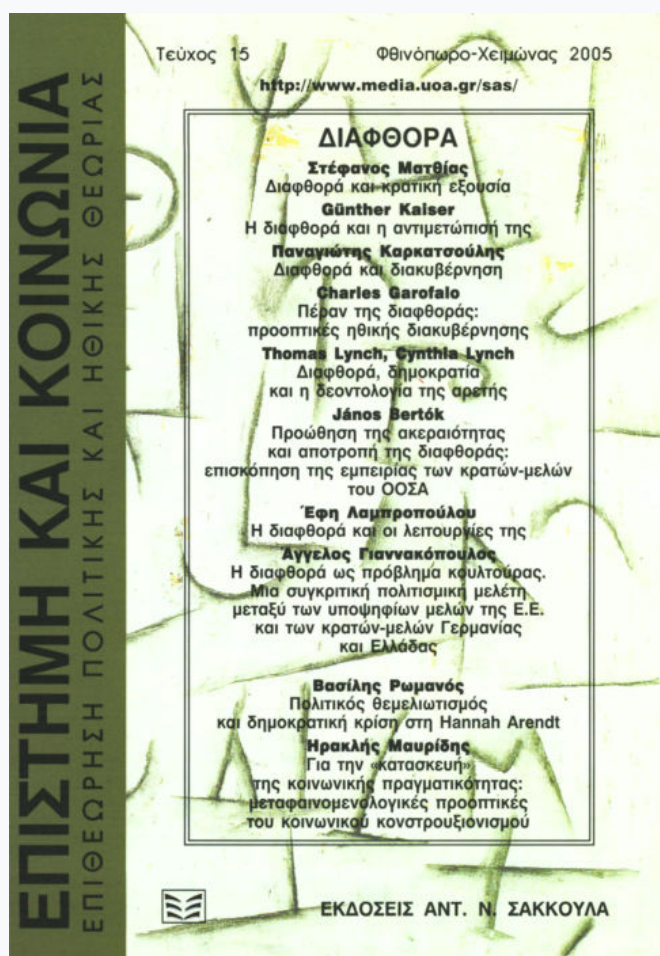

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 15 (2005)

Διαφθορά

Η διαφθορά και οι λειτουργίες της

Έφη Λαμπροπούλου

doi: [10.12681/sas.596](https://doi.org/10.12681/sas.596)

Copyright © 2015, Έφη Λαμπροπούλου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λαμπροπούλου Έ. (2015). Η διαφθορά και οι λειτουργίες της. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 15, 129–146. <https://doi.org/10.12681/sas.596>

Η διαφθορά και οι λειτουργίες της

Έφη Λαμπροπούλου*

Το άρθρο αυτό πραγματεύεται την κατασκευή της 'διαφθοράς' και τα ηθικολογικά στοιχεία του περιεχομένου της. Αναφέρεται επίσης στη συμβολή των μέσων μαζικής ενημέρωσης στο ζήτημα αυτό. Η συγγραφέας διακρίνει μεταξύ της 'θετικής' και της 'αρνητικής' όψης της διαφθοράς. Στην πρώτη περίπτωση η διαφθορά εξετάζεται ως αναταραχή, ως αφορμή καινοτομιών, εκμοντερνισμού της διοίκησης και γενικά του ελεγκτικού μηχανισμού, ως ανταμοιβή της αποτελεσματικότητας και αναγνώριση της πραγματικής αξίας των δημόσιων αγαθών. Στη δεύτερη, με βάση πραγματοποιηθείσες έρευνες παρουσιάζονται δομικά και πολιτισμικά στοιχεία των κοινωνιών τα οποία ευνοούν τη διαφθορά: χαμηλός βαθμός γενικευμένης εμπιστοσύνης των πολιτών και μεγάλη κοινωνική ανασφάλεια, σε συνδυασμό με περιορισμένο κοινωνικό έλεγχο της ελίτ και των οικονομικά υψηλών στρωμάτων αφενός, της δημόσιας διοίκησης και των κοινωνικών θεσμών αφετέρου.

‘Μια μέρα, πεθαίνουν την ίδια ώρα τρεις τεχνίτες, και φθάνουν κι οι τρεις μαζί στον Παράδεισο. Στην πόρτα του Παραδείσου τους περιμένει ο Άγιος Πέτρος, ο οποίος τους λέει ότι είναι μεγάλη ανάγκη, προτού μπουν, να φτιάξουν γρήγορα την πόρτα γιατί είναι χαλασμένη. Απευθύνεται λοιπόν στον πρώτο και τον ρωτά ποιο είναι το κόστος, πόσα χρήματα θέλει. Αυτός του ζητά 600 ευρώ [sic], δικαιολογώντας το ποσόν ως εξής: 200 ευρώ για τη δουλειά μου, 200 για τα υλικά και 200 ο ΦΠΑ. Μετά, ο Άγιος Πέτρος ρωτά τον δεύτερο, ο οποίος του κάνει καλύτερη τιμή: 300 ευρώ σύνολο, 100 για τη δουλειά μου, 100 για τα υλικά και 100 ο ΦΠΑ. Γεμάτος ελπίδα για ακόμη χαμηλότερη τιμή, στρέφεται στον τρίτο, ο οποίος τον πλησιάζει και του

* Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

ψιθυρίζει στο αυτί: 250 για σένα, 250 για μένα, 200 να δώσουμε στον πρώτο για να μη μιλήσει και 300 στον δεύτερο που θα κάνει την επισκευή' (Pies 2005: 66).

Τα σκάνδαλα και οι αριθμοί

Το άρθρο αυτό αποτελεί περισσότερο ένα σχέδιο μελέτης παρά μια ολοκληρωμένη ανάλυση. Εκτίθεται σύντομα ένας προβληματισμός και επιδιώκεται να προσδιορισθεί ένα πλαίσιο έρευνας απαλλαγμένο από ηθικολογικά στοιχεία για τη διαφθορά. Η 'διαφθορά' είναι όρος σκηνοθετημένος από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και φορτισμένος από τις αγγλοσαξονικές έρευνες. Η στοιχειοθέτηση της έννοιας που επιχειρεί ο Günther Kaiser σε αυτό το τεύχος είναι πλήρης και κατατοπιστική, ανταποκρινόμενη εν πολλοίς και στο ελληνικό δίκαιο. Δωροδοκία, απιστία, υπεξαίρεση, παράβαση καθήκοντος είναι τα βασικά αδικήματα που περιέλαβε ο μανδύας της διαφθοράς.

Η έννοια της διαφθοράς είναι κατ' εξοχήν συνδεδεμένη με το κράτος και τις υπηρεσίες του, άσχετα από τις διακρίσεις των αμερικανικών ερευνών για διαφθορά σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα και τις προσπάθειές τους για μια συνολική θεώρησή της (Halachmi 2005). Σε γενικές γραμμές, ως διαφθορά ορίζεται η κατάχρηση της κρατικής και δημόσιας εξουσίας για ιδιοτελείς σκοπούς. Πρόκειται για παράνομες απαιτήσεις εκ μέρους λειτουργών του δημόσιου τομέα και για κατάχρηση της λαϊκής εντολής από τους πολιτικούς (Rose-Ackerman 1999, World Bank 2000). Η διαφθορά γίνεται αντιληπτή είτε ως παροχή εύνοιας, προνομίων, 'ελαφρύνσεων', είτε ως ζημία, ως 'βάρος', λειτουργεί δηλαδή είτε ανακουφιστικά είτε επιβαρυντικά (Schleifer & Vishny 1993, Pies 2005: 66-79). Διακρίνεται ακόμη σε grand corruption και σε routine bureaucratic corruption ή αλλιώς petty corruption (Della Porta & Rose-Ackerman 2002: 12-13). Τα πολιτικο-οικονομικά σκάνδαλα [grand corruption] εμφανίζονται ως περιστασιακά γεγονότα και 'εκμετάλλευση ευκαιριών' από ορισμένους, σε αντίθεση με την καθημερινή διαφθορά. Έτσι, έχουμε τη μεγάλη διαφθορά σε βάρος του κράτους, σε αντιπαράβολή με την κοινή, τη συνηθισμένη διαφθορά μέσω και (εν μέρει) για το κράτος, αλλά και σε βάρος του (πρβλ. Courakis 2001: 214-218, Jansen 2005: 22).

Διαφθορά στην αστυνομία, τη δικαιοσύνη, τη δημόσια διοίκηση, την πολιτική, τους οργανισμούς υγείας και οικονομική διαφθορά είναι οι πιο συχνά αναφερόμενοι τομείς. Γερμανική έρευνα είχε καταγράψει ήδη το 1992 οκτώ διαφορετικές κατηγορίες διαφθοράς (Liebl 1992: 287-293). Σύμφωνα με τη

Διεθνή Διαφάνεια [Transparency International, TI], η ζημιά από τη διαφθορά το 2004 ανήλθε συνολικά σε 400 δις δολάρια (TI 2004: 2), ενώ η Διεθνής Τράπεζα, από την πλευρά της, προσθέτει έναν ακόμη αριθμό ο οποίος προκαλεί ίλιγγο: σε ένα τρις δολάρια υπολογίζεται το ύψος των δωροδοκιών σε παγκόσμιο επίπεδο τον ίδιο χρόνο (World Bank Group 2004, *International Herald Tribune* 2005). Πώς όμως γίνονται οι υπολογισμοί, είναι θέμα που δεν φαίνεται να προβληματίζει ιδιαίτερα, πολύ λιγότερο πάντως από τους δείκτες πρόσληψης της διαφθοράς [Corruption Perception Index, CPI]. Η κριτική αλλά και οι προσπάθειες βελτίωσης αυτών των μεθόδων είναι μεγάλο θέμα –για λόγους οικονομίας δεν είναι σκόπιμο να αναφερθούν εδώ. Μπορούμε όμως να πούμε ότι σπάνια *απόψεις και αξιολογήσεις* έχουν τύχει τέτοιας εργαλειοποίησης και έχουν αναχθεί σε οδηγούς πολιτικής. Όσοι ασχολούνται με την έρευνα της κοινής γνώμης γνωρίζουν ότι στάσεις και απόψεις δεν θεωρούνται οι πιο καλοί σύμβουλοι σχεδιασμού πολιτικής (Röhl 1987: 269-270, Rottleuthner 1987: 162-178). Η δυνατότητα περιορισμένης αξιοποίησης αποδίδεται α) στην αντιφατικότητα και τη γρήγορη μεταβολή τους, β) στην ασάφειά τους ώστε να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη νομική αντιμετώπιση των προβλημάτων, και γ) στην αυθαίρετη ερμηνεία των αποτελεσμάτων από εκείνους που χρησιμοποιούν τις έρευνες (Βλάχος 1976: 147, επίσης Λαμπροπούλου 1999: 275-80).

Αλλά ακόμη και αν παρακάμψουμε τα προηγούμενα, οι διατυπώσεις των διεθνών οργανισμών για το φαινόμενο που ορίζεται ως διαφθορά, είναι συνήθως αποφαντικές, γενικευμένες παρατηρήσεις οι οποίες προβάλλονται ως αντικειμενικές και αναμφισβήτητα ορθές. Ένα συμπλήρωμα εμπειρικών γενικεύσεων, μεμονωμένων κρίσεων οι οποίες συνοψίζουν παρατηρούμενες ομοιομορφίες. Για παράδειγμα, αναφέρεται ότι μια χώρα με κατά κεφαλήν εισόδημα 2 χιλιάδων δολαρίων, θα μπορέσει να το αυξήσει σε 6 χιλιάδες, εάν ελέγξει τη διαφθορά (World Bank Group 2004, *VOA* 2005). Η χρήση οικονομικών μεγεθών χωρίς αποδείξεις, ώστε να τεκμηριωθεί η άποψη για την καταπολέμηση της διαφθοράς, υπονομεύει την αξιοπιστία και εγκυρότητα των ερευνών. Η TI γράφει, ακόμη, ότι εάν θέσουμε ως στόχο να μειωθεί στο μισό ο αριθμός των ανθρώπων που ζει σε ακραία φτώχεια μέχρι το 2015, πρέπει να κράτη να αναλάβουν εντονότερη δράση κατά της διαφθοράς (TI 2005: 2).¹ Άλλες διευκρινίσεις για τον υπολογισμό δεν παρέχονται. Από την άλλη πλευρά, οργανισμοί, όπως το World Economic Forum (2004, 2005)² ή το ίδρυμα Bertelsmann (2004) στη Γερμανία, δεν εντοπίζουν κάποια σχέση

μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης ή διακυβέρνησης και διαφθοράς (βλ. αντί άλλων Kaufmann 2004, επίσης Jansen 2005: 15-16).

Οι λειτουργίες της διαφθοράς

Οι εμπειρικές έρευνες των τελευταίων δεκαετιών έχουν είτε δημοσιογραφικό-ανεκδοτολογικό χαρακτήρα είτε βασίζονται σε στοιχεία συγκεντρωμένα από μη κυβερνητικές οργανώσεις κατά της διαφθοράς ή επιτροπές κομμάτων που έχουν συσταθεί γι' αυτόν το σκοπό (von Alemann 2005). Ως προς τις πρώτες, δεν θα μπορούσε να είναι αλλιώς γιατί το πεδίο δεν βοηθά τέτοια μελέτη λόγω της μυστικότητας που το χαρακτηρίζει.

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, το φαινόμενο *διαφθορά* διαθέτει ορισμένα χαρακτηριστικά με βασικότερο το ηθικολογικό με την έννοια της απαξίας και της απόρριψης. Οι εκθέσεις των Οργανισμών που διαβάζουμε, τα δημοσιεύματα των εφημερίδων, οι μελέτες και οι 'θεωρίες' για τη διαφθορά είναι στην ουσία κείμενα-εκθέσεις κατά της διαφθοράς ('Überhofen 1999, Κουτσούκης & Σκλιάς 2005).

Αν υποθέσουμε ότι το αντίθετο της διαφθοράς είναι η αρετή, η ευδαιμονία με την αριστοτελική έννοια της ηθικής πληρότητας, η πληρότητα αυτή βασίζεται στη συνοχή (Πλάτωνας: *Τίμαιος*, Αριστοτέλης: *Μετά τα Φυσικά* 4,16,1021bsq). Στον Kant και τους προγενέστερους (Christian Wolff, Alexander Baumgarten), η συνοχή είναι στοιχείο της οντολογίας για τον προσδιορισμό της αρμονίας, της τάξης (Eisler 1984), και στη δυτική θεολογία για τον καθορισμό του κάλλους ('*integritas sive perfectio*').³ Η *perfectio* είναι, όμως, ο στόχος προς τον οποίο τείνουμε, προς τον οποίο προσπαθούμε· είναι δυνατό να είναι μια κοινωνία τέλεια; τότε, μήπως η διαφθορά είναι ο κανόνας;

Σύμφωνα με τον Durkheim (1930) και τον Mead (1918), οι παρεκκλίσεις ενδυναμώνουν τον κανόνα, νομιμοποιούν τη μορφή της αντίδρασης για την αντιμετώπισή τους, ενισχύουν την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη των νομοταγών πολιτών. Ο Parsons, προχωρώντας περισσότερο, θεωρεί την παρεκκλίση ως μηχανισμό που βάζει σε λειτουργία ένα άτυπο πλέγμα ρυθμίσεων το οποίο έχει ευεργετικές επιδράσεις για μια οργάνωση, για το κοινωνικό σύστημα ευρύτερα (1951: 303-318)· ο δε Lewis Coser (1956) θεωρεί ότι οι παραβιάσεις προλειαίνουν το έδαφος για νέα συμπεριφορά και τη σταδιακή προσαρμογή στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Για τον Niklas Luhmann, τέλος, σε κάθε σύστημα πρέπει να υπάρχει ένα ποσοστό παρεκ-

κλισης από τους κανόνες ώστε να διευκολύνεται ο προσδιορισμός και η τιμωρία της η οποία χρησιμεύει, με τη σειρά της, στην ενίσχυση του κανόνα (1983: 116-131).⁴ Διακρίνει, ωστόσο, όχι μόνο τη συμβατική από την παραβατική συμπεριφορά (Normanpassung/Normabweichung) αλλά και την τελευταία, σε αποδεκτή και μη αποδεκτή, σε νομιμοποιημένη και μη νομιμοποιημένη (Legalität/Illegalität) (1964: 306). Υπάρχει, δηλαδή, η ανεκτή παρέκκλιση και η χρήσιμη παρανομία, όχι λόγω ελλιπούς ρύθμισης ή προβλημάτων στην απονομή δικαιοσύνης, αλλά λόγω υπερρύθμισης ή λανθασμένης ρύθμισης, ώστε να θεωρηθεί τελικά χρήσιμη ακόμη και από τον ίδιο τον νομοθέτη. Άρα, υπάρχουν οι φυσιολογικές, οι χρήσιμες, οι αναγκαίες παρανομίες και οι νόμιμες ανωμαλίες (Jansen 2005: 24-26).

Το δεύτερο χαρακτηριστικό της διαφθοράς είναι η μυστικότητα, όχι μόνο γιατί είναι ντροπή ή επειδή αποτελεί μομφή, αλλά και γιατί δεν μπορεί να λειτουργήσει σε κατάσταση διαφάνειας. Γι' αυτό, ο σκοτεινός αριθμός των μεμονωμένων αδικημάτων είναι μεγάλος, επειδή δεν καταγγέλλονται αφού το ενδιαφέρον /συμφέρον του ενός μέρους καλύπτει την ενοχή /ευθύνη του άλλου. Η δικτύωση αποτελεί προϋπόθεση αποτελεσματικότητας και οι σχέσεις αλληλεγγύης βασίζονται είτε σε στενούς δεσμούς είτε σε αμοιβαίες δεσμεύσεις των μελών του δικτύου, είναι με άλλα λόγια όροι ενσωμάτωσης, προσαρμογής και συμμόρφωσης (πρβλ. Luhmann 1995a). Ως εκ τούτου, η συζήτηση περί 'διαφθοράς' περιφρονεί την εμπιστοσύνη και παραβιάζει την υπόσχεση μη-επικοινωνίας, καλλιεργώντας τη δυσπιστία. Δεν είναι, δηλαδή, ανεκτές οι παρεκκλίσεις από τον κανόνα της παρέκκλισης. Σε αυτές τις περιπτώσεις επιβάλλονται κυρώσεις, όπως ακριβώς και στην παραβίαση του κανόνα (π.χ. η παραβίαση των κανόνων μιας υποκοιλούτσρας –με την έννοια της αντικουλούτσρας– η οποία παραβιάζει τους κανόνες της ευρύτερης κοινωνίας, τιμωρείται).

Ο Luhmann (1995b) γράφει σε κείμενό του:

'Μπορεί κάποιος να παρατηρήσει, για παράδειγμα, στη νότια Ιταλία, ότι η συνήθεια να σκέπτονται οι άνθρωποι με βάση δίκτυα αλληλοβοήθειας και αμοιβαίες υποχρεώσεις όχι απλώς διατηρείται, αλλά μεταφέρεται από την κοινωνική διασπώματωση στις οργανώσεις. // [...] Η διαφθορά δεν είναι μεμονωμένο φαινόμενο. Τουναντίον, μπορούμε να υποθέσουμε ότι το δίκτυο συγχέει τα όρια ανάμεσα στη διαφθορά και τη μη διαφθορά με [...] την υπερκωδικοποίηση [εννοεί: πολλαπλής διάκρισης] της ενσωμάτωσης και του αποκλεισμού' (ό.π.: 22 //25). Σε αυτό το σημείο θα επανέλθουμε.

Το τρίτο στοιχείο είναι η έλξη που ασκεί η διαφθορά στα μέσα μαζικής

ενημέρωσης τα οποία, εξάλλου, παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανακάλυψη των περιπτώσεων. Οι αριθμοί παρουσιάζονται υψηλοί, η συμμετοχή μεγάλη, οι κρίκοι στην αλυσίδα των σκανδάλων μπλεγμένοι, ώστε να διατηρείται το ενδιαφέρον του κοινού και, κυρίως, να παρατείνεται η διάρκεια των γεγονότων, η οποία 'συμπίπτει' με την περίοδο της διεξαγωγής ερευνών και ανακρίσεων, με την περίοδο της 'υποψίας'. Επειδή μόνο εκείνη η πληροφορία που διατηρείται στη μνήμη (είτε για μεγάλο είτε για μικρό διάστημα) έχει αξία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με την παρουσίαση σκανδάλων κρατούν το κοινό τους σε εγρήγορση· το διατηρούν σε ετοιμότητα να υπολογίζει σε εκπλήξεις και οχλήσεις (Luhmann 1996: 46-48). Παράλληλα, αυξάνουν τη δυνατότητα ατοχής της κοινωνίας στην αναστάτωση, ενώ, διευκολύνουν την επικοινωνία αφού αναφέρονται σε πρόσωπα, αναπαράγοντας το ενδιαφέρον γι' αυτά. Το περιεχόμενο της είδησης λειτουργεί ως υποκατάστατο επικοινωνίας και αντιστάθμισμα της μη προσωπικής επαφής με το γεγονός, είτε ως επιβεβαίωση ήδη γνωστών πληροφοριών, απόψεων, υποψιών είτε ως ενδιαφέρουσα ιστορία. Ταυτόχρονα, συμβάλλουν στη διατήρηση και την αναπαραγωγή της ηθικής η οποία μετατρέπεται σε ηθικολογία με τη βοήθεια θεαματικών γεγονότων και σκανδαλογίας. Έτσι συμβάλλουν στην επικοινωνία του μη κοινοποιήσιμου (του μυστικού), της διαφθοράς εν προκειμένω.

Δεν θα εξέπληττε, εάν μελλοντικά γινόμασταν μάρτυρες μιας πιο συστηματικής επιχείρησης, ενός νέου 'πολέμου' (;) κατά της διαφθοράς. Το ενδιαφέρον είναι ότι και αυτός ο τομέας βοηθά στον στιγματισμό, όπως αναφέρει ο Kaiser, και τη σκανδαλογία για 'κράτη-απατεώνες' και 'κράτη-λωποδύτες', σε αντίθεση με το παρελθόν που υπήρχαν μόνο άτομα 'λωποδύτες' και 'απατεώνες' (Scheerer 2002: 37-38). Η συγκεκριμένη τυποποίηση φαίνεται να ευνοείται από τις έρευνες και τις εκθέσεις διεθνών οργανισμών όχι τόσο εξαιτίας των μεθοδολογικών εργαλείων που χρησιμοποιούν, αλλά των τυποποιήσεων που καταλήγουν. Επομένως, δεν είναι πια οι πολιτικοί ή κυρίως οι πολιτικοί των χωρών που αντιδρούν αλλά, όπως αναφέρθηκε, διεθνείς ή πολυεθνικοί οργανισμοί και ΜΚΟ. Η αντιδιαφθορά έχει τον χαρακτήρα ηθικής σταυροφορίας, αντιπροσωπεύει μια νέα 'θρησκεία' στη λογική μιας παγκόσμιας-εσωτερικής πολιτικής (Moroff 2005).

Οι παρενέργειες της διαφθοράς

Τα αποτελέσματα του Bribe Payers Survey (2002, BPI) έδειξαν ότι όσες από τις 21 μεγαλύτερες εξαγωγικές χώρες δεν ήταν μέλη του ΟΟΣΑ, ήταν

περισσότερο ανεκτιμώμενη στη δωροδοκία. Ενδιαφέρον είναι ακόμη ότι, σύμφωνα με την έρευνα, οι λεγόμενοι 'global players' –λόγω της διεθνούς πίεσης και του ελέγχου που τους ασκείται– κάνουν σπανιότερη χρήση της δωροδοκίας απ' ό,τι οι εθνικές επιχειρήσεις. Όμως, ως προς την αποτελεσματικότητα του ελέγχου στις επιμέρους χώρες υπάρχουν σοβαρές επιφυλάξεις (Braithwaite & Drahos 2000, Karstedt 2004: 388-394). Οι βαθμολογήσεις της Διεθνούς Διαφάνειας χρησιμοποιούνται συχνά για σκανδαλοθηρία και ως μέσο πίεσης. Πρόσφατες ανεξάρτητες έρευνες γι' αυτό το θέμα (Bannenberg 2002, Höffling 2002) διαπίστωσαν ότι η μεταστροφή της στάσης απέναντι στη διαφθορά αντικατοπτρίζεται στον Τύπο, στην ποινική δικαιοσύνη και στη νομοθεσία και όχι στα ποσοστά των αδικημάτων. Αυτό σημαίνει ότι δεν έχει αυξηθεί τόσο η διαφθορά, αλλά η σκανδαλογιλία και η αποδοκιμασία του φαινομένου, τόσο στην εσωτερική συζήτηση των χωρών όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η διαφθορά και η σκανδαλογιλία της αποτελούν πολύ αποτελεσματικά όπλα στην πολιτική σύγκρουση και την επιχείρηση εδραίωσης νέων ελίτ (Clark 1993, Karstedt 2004: 389-391). Πότε, τι και με ποιο τρόπο θα προσδιορισθεί ή μπορεί να προσδιορισθεί ένα γεγονός (π.χ. ως διαφθορά) και αν θα αποτελέσει αντικείμενο νομοθετικής ρύθμισης, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κατανομή της ισχύος σε οργανώσεις, θεσμούς και στο πολιτικό παιχνίδι. Έτσι εξηγείται η έκρηξη σκανδάλων σε περιόδους σοβαρών αλλαγών στο πολιτικό σκηνικό (πρβλ. Girling 1997: 162).

Δευτερογενής ανάλυση η οποία πραγματοποιήθηκε από τον Martin Killias (1998) επί της Διεθνούς Έρευνας Θυματοποίησης [International Crime Victims Survey], ειδικότερα στον τομέα της οικονομίας και των επιχειρήσεων, δεν εντόπισε κάποια σχέση ανάμεσα στην ηθική καταδίκη της διαφθοράς και την προθυμία για καταγγελία των σχετικών πράξεων στους φορείς δίωξης. Επιβεβαιώθηκαν, δηλαδή, συμπεράσματα παλαιότερων ερευνών (Kaupen, Rasehorn & Werle 1970, Λαμπροπούλου 1999: 252-259). Παρόμοια είναι και τα αποτελέσματα μιας ακόμη δευτερογενούς ανάλυσης. Η Susanne Karstedt (2004), για να εντοπίσει τις αποκλίσεις μεταξύ του ηθικά επιδοκιμαζόμενου κανόνα και της πραγματικής συμπεριφοράς, συνέκρινε τη θέση των χωρών στον χάρτη πρόσληψης της διαφθοράς [Corruption Perception Index] από το 1996 έως το 1998, με τη θέση των ίδιων χωρών στον χάρτη των αξιών [World Values Survey] από το 1990 έως το 1993 (Inglehart, Basanez & Moreno 1998/2001) ως προς την ηθική καταδίκη της διαφθοράς. Διαπίστωσε ότι η 'φυσιολογική', η συνήθης συμπεριφορά δεν ταυτίζεται οπωσδήποτε με τη νομιμοποίησή της, ούτε η ηθικά καταδικαζόμενη συμπε-

ριφορά με την υιοθετούμενη ηθική στάση και την ακολουθούμενη πρακτική (Karstedt 2004).

Μια οπτική η οποία έχει προταθεί από ερευνητές για τη μελέτη της διαφθοράς είναι να τη θεωρήσουμε ως *ειδική κοινωνική σχέση* (Höffling 2002) ως μια μορφή 'μη ηθικής' συναλλαγής (Neckel 1995, Höffling, Pla' & Schetsche 2002: 7), ως προσπάθεια υπονόμευσης της αφοσίωσης των φορέων συγκεκριμένων λειτουργιών στην οργάνωσή τους, ως συναλλαγή, η οποία αφορά κάτι το οποίο δεν είναι εμπορεύσιμο. Η διαφθορά είναι μια δοσοληψία στην οποία τα εμπλεκόμενα μέρη έχουν παράνομα οφέλη σε βάρος άλλων, σε βάρος της οργάνωσης που ανήκουν ή του κοινωνικού συνόλου. Είναι ιδιότυπη εμπορική πράξη η οποία εμπερικλείει την κατάχρηση θέσεως ισχύος, καθώς επίσης τον συμψηφισμό των συμφερόντων μεταξύ των συναλλασσομένων με τον αποκλεισμό και σε βάρος τρίτων. Τέτοιες πρακτικές [corrupt exchanges] (Della Porta & Vannucci 1999) οι οποίες παραβιάζουν τους γενικά αποδεκτούς (ή και δικαιοκούς) κανόνες στο αντίστοιχο πεδίο, παρέχοντας κάλυψη και εξασφαλίζοντας μυστικότητα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων ή στη συμμετοχή σε αυτή τη διαδικασία, χαρακτηρίζουν πολλούς τομείς εμπορικών σχέσεων. Σύμφωνα με τους συγγραφείς που την υποστηρίζουν, υπό το πρίσμα της 'διεφθαρμένης αλληλεπίδρασης' είναι δυνατή η διεθνής σύγκριση της διαφθοράς, επειδή αυτή η οπτική υπερβαίνει την καθαρά σχετικιστική σύλληψή της ως προϊόν σκανδαλογίας καθώς και τον 'στενά' ποινικό προσδιορισμό της, ο οποίος αναφέρεται κυρίως στους δημόσιους λειτουργούς, τη δημόσια διοίκηση και την πολιτική, αλλά μπορεί να αναλύσει πρακτικές που ρυθμίζονται και τιμωρούνται σε άλλους τομείς του δικαίου (Warren 2004).

Εκλαμβάνοντας, λοιπόν, τη διαφθορά ως εμπορική σχέση, προκύπτουν ερωτήματα για τους παράγοντες διαφθοράς, αφενός, και τις συνέπειές της, αφετέρου. Ποιες είναι εκείνες οι διαδικασίες οι οποίες προάγουν σχέσεις βασιζόμενες στη διαφθορά και ποια πολιτισμικά στοιχεία ή πρότυπα τις αναπαράγουν και τις νομιμοποιούν; Ποιες είναι οι επιδράσεις της διαφθοράς στους θεσμούς, στην κοινωνική δομή και τα πολιτισμικά πρότυπα; Εάν εξετάσουμε τους παράγοντες σε συνδυασμό με τις συνέπειες των συγκεκριμένων σχέσεων, τότε στο βάθος διαγράφονται δυσλειτουργίες του πολιτικού συστήματος και ασυμμετρίες των υποσυστημάτων του (Karstedt 2004: 390). Και αν μεν η διαφθορά είναι προϊόν των δυσλειτουργιών του πολιτικού συστήματος, δεν σημαίνει ότι δεν είναι πάντως λειτουργική, αφού εξασφαλίζει, για παράδειγμα, κάποιον βαθμό αποτελεσματικότητας σε μια δυσκίνη-

τη διοίκηση, ή διότι με το πελατειακό σύστημα παρέχεται η δυνατότητα συμμετοχής σε κοινωνικές ομάδες που αποκλείονται ή εμποδίζονται σοβαρά στην πρόοδό τους (πρβλ. Los 2003, για την πρώην ΕΣΣΔ αλλά και τη σημερινή Ρωσία). Επομένως, η διαφθορά συμβάλλει στην κοινωνική κινητικότητα και την (καλύτερη) κατανομή δυνατοτήτων και πόρων, τουλάχιστον για συγκεκριμένες ομάδες. Όπως είναι φυσικό, υπάρχουν παρενέργειες, οι οποίες αναπαράγουν με τη σειρά τους τα δομικά προβλήματα και κατά συνέπεια, τις αιτίες της διαφθοράς (Myrdal 1999).

Η αρχική κινητοποίηση διεθνών οργανισμών κατά της διαφθοράς οφείλεται στην τρομερή φτώχεια των χωρών του Τρίτου Κόσμου με την οποία συνδέθηκε και τη βαθιά κοινωνική ανισότητα (βλ., επίσης, Gupta, Davoodi & Alonso-Terme 1998, για 37 χώρες). Όμως, η διαφθορά δεν είναι αιτία της κοινωνικής ανισότητας και της φτώχειας, ούτε και το αντίθετο. Φτώχεια, ανισότητα, κοινωνική απόσταση και διαφθορά βρίσκονται σε σχέση αλληλεξάρτησης, και μια δυναμική της διαφθοράς επιχειρεί να καλύψει την κοινωνική ανισότητα (Della Porta & Vannucci 1999, πρβλ. Myrdal 1999). Διότι, διαφορετικά, αν η φτώχεια και η ανισότητα είναι αιτίες διαφθοράς (πρβλ. Lambsdorf 1999, 2005)⁵ τότε ποιες είναι οι αιτίες της παράνομης χρηματοδότησης των κομμάτων, της πολιτικής διαφθοράς και ποιες της διαφθοράς των μέσων μαζικής ενημέρωσης; (Marcinkowski & Pfetsch 2005).

Τη συγκεκριμένη σχέση αλληλεπίδρασης εξετάζει η Karstedt (2004) στην έρευνα που προαναφέραμε. Η συγγραφέας επέλεξε μεταβλητές από τρεις διαφορετικές οπτικές που έχουν διατυπωθεί και διερευνηθεί εμπειρικά για τη διαφθορά. Ειδικότερα, μεταβλητές από την οπτική της *δημοκρατικής θεωρίας* (Blankenburg 1990), από την οπτική της *θεωρίας της κοινωνικής δομής* και από την *πολιτισμική οπτική*. Μεταβλητές που χρησιμοποιεί η πρώτη προσέγγιση είναι, μεταξύ άλλων, η διαφάνεια, η διάκριση των εξουσιών, η αποτελεσματική δικαιοσύνη, ο ανεξάρτητος Τύπος. Η δεύτερη χρησιμοποιεί τη συγκέντρωση μεγάλης πολιτικής και οικονομικής δύναμης από τις ελίτ, τη μικρή κοινωνική κινητικότητα, το πελατειακό σύστημα διακυβέρνησης και την ευνοιοκρατία. Η τρίτη, αφενός μεν, πολιτισμικά πρότυπα που ευνοούν τους οικογενειακούς δεσμούς/οικογενειοκρατία ή και το αντίστροφο, καθώς και τους συλλογικούς προσανατολισμούς/υποταγή στην αυθεντία, τη θρησκεία, αφετέρου δε, πολιτισμικά πρότυπα άμεσα συνδεδεμένα με την κοινωνική ανισότητα ('υποκοιλούρας της φτώχειας', κυρίως Cohen 1955, Miller 1958· βλ., επίσης, Cohen, Pant & Sharp 1996, Karstedt 2004: 392-393).

Η μελέτη της έδειξε μεταξύ των άλλων, ότι μεγάλη κοινωνική κινητικό-

τητα, εναλλαγή των ελίτ σε θέσεις ισχύος, έλεγχος των ανώτερων στρωμάτων και της κρατικής διοίκησης σε συνδυασμό με 'γενικευμένη' εμπιστοσύνη στους θεσμούς και χαμηλό αίσθημα ανασφάλειας, αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες διαφθοράς. Αντιθέτως, μικρή κοινωνική κινητικότητα, σταθερές και μόνιμες ελίτ, περιορισμένος κοινωνικός έλεγχος των ανώτερων στρωμάτων, συλλογικοί αδιαφοροποίητοι προσανατολισμοί του πληθυσμού, χαμηλός βαθμός γενικευμένης εμπιστοσύνης των πολιτών και μεγάλη ανασφάλεια, ευνοούν σχέσεις διαφθοράς αναπαράγοντας μια 'κουλτούρα ανισότητας' (Karstedt 2004: 398-399, 407-409).

Αυτές οι σχέσεις έρχονται να καλύψουν το έλλειμμα εμπιστοσύνης και να θέσουν περιορισμούς στη λήψη αποφάσεων των φορέων δημόσιας (αλλά όχι μόνο) εξουσίας. Η ειρωνεία είναι εκείνοι ακριβώς οι οποίοι πλήττονται από την ανισότητα, πληρώνουν και το μεγαλύτερο μεγάλο κόστος από τη διαφθορά. Είναι μεν ένας μηχανισμός αντιμετώπισης των προβλημάτων, ο οποίος ωστόσο δεν οδηγεί πουθενά.

Τα σκάνδαλα, η ισχύς και το δίκαιο

Αναφερθήκαμε ήδη στην έκρηξη σκανδάλων η οποία παρατηρείται σε περιόδους έντονων πολιτικών αλλαγών της πολιτικής ισχύος. Αυτή ακριβώς η σχέση μεταξύ ισχύος, ηθικής και δικαίου αποτελεί το σημαντικότερο αντικείμενο κοινωνιολογικής ανάλυσης στην περιοχή (Blankenburg 1990, 2002). Η έρευνα δηλαδή, της σκανδαλογίας και σκανδαλοθηρίας των γεγονότων (Marcinkowski & Pfetsch 2005), καθώς επίσης η συμβολή των σκανδάλων στη εδραίωση ενός συγκεκριμένου προτύπου συμπεριφοράς με τη βοήθεια του δικαίου. Το σκάνδαλο δεν λειτουργεί μόνο ως μέσον αποσαφήνισης και σταθεροποίησης του κανόνα, αλλά και μέσο δημιουργίας νέων κανόνων δικαίου και συμπεριφοράς.

Στην κοινωνιολογία η έννοια της ισχύος αποτελεί βασικό πλαίσιο συζήτησης όσον αφορά την ικανοποίηση των συμφερόντων και την υποστήριξη τους από τα συστήματα λήψεως αποφάσεων. Η ισχύς θεωρείται από την πολιτική κοινωνιολογία ως το κύριο μέσον ελέγχου του πολιτικού συστήματος. Στην εγκληματολογία η ισχύς συνίσταται στην ικανότητα οργάνωσης των ατόμων για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους και στην 'πρόσβαση σε διαύλους επικοινωνίας', εκφράζεται δε με την άσκηση πίεσης τόσο κατά τη νομοθετική φάση όσο και κατά την εφαρμογή των νόμων (Matza 1969).

Η ισχύς ταυτίζεται συχνά με το δίκαιο, ενώ από την άλλη πλευρά το ίδιο

το δίκαιο θεωρείται ως μια διάσταση της ισχύος η οποία θεωρείται ως προϋπόθεση εφαρμογής του δικαίου, το οποίο λειτουργεί στη συνέχεια ως προϋπόθεση διατήρησης και εξασφάλισης της ισχύος. Το δίκαιο θεωρείται επίσης ως μετασχηματιστής της ισχύος σε εξουσία, όπου η ισχύς αποτελεί τον βασικό παράγοντα αυτής της διαδικασίας (Savelsberg & Brühl 1988: 74, βλ., επίσης, Carson 1974).

Με βάση την κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου πρέπει να εκπληρώνονται δύο προϋποθέσεις για τη σύνδεση της ποινικής νομοθέτησης με την ισχύ: πρώτον, πρέπει να θεωρείται δεδομένος ο πολιτισμικός πλουραλισμός και, δεύτερον, η άνιση κατανομή της ισχύος ώστε να μπορούν οι ισχυρότερες ομάδες να καθιστούν δεσμευτικά τα πολιτισμικά τους πρότυπα μέσω της νομοθέτησης (Keckeisen 1974: 110, Bonstedt 1977). Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο ποινικός νόμος δεν είναι προϊόν πολιτισμικής σύγκρουσης, όπως τόνιζε ο Gusfield (1968), αλλά αποτέλεσμα υπερίσχυσης συμφερόντων τα οποία εκφράζονται ως πολιτισμικά πρότυπα.

Στην κοινωνιολογική συζήτηση η ισχύς αντιμετωπίζεται συνήθως ως ιδιότητα ενός φορέα και όχι μιας σχέσης, η οποία λειτουργεί μόνον όταν γίνει αντιληπτή ως τέτοια από τους παραλήπτες, εξαρτάται δηλαδή από τη μεταβίβαση της παρατήρησης και, επομένως, από διαδικασίες επικοινωνίας. Τόσο για τον Parsons όσο και τον Luhmann η ισχύς είναι ένα συμβολικό μέσον επικοινωνίας που έχει γενική αποδοχή, και του οποίου η λειτουργία συνίσταται στην εξασφάλιση των προσωπικών ή συλλογικών επιλογών (Parsons 1951: 10 επ., 1953, Luhmann 1975a, 1975b, Jensen 1980). Ο Luhmann προσθέτει ότι 'η λειτουργία της ισχύος συνίσταται στο ότι μπορεί να επηρεάσει την επιλογή πράξεων ή παραλείψεων εν όψει άλλων δυνατοτήτων' (1975b: 8). Συνεπώς, εάν δεχθούμε ότι η ισχύς είναι ένας περιορισμός του πεδίου επιλογών του κοινωνικού εταίρου, τότε μπορεί κάποιος να ισχυρισθεί ότι η χρήση της δεν παραβιάζει τη θέλησή του αλλά την 'εξουδετερώνει' (Siewert 1979: 56-57). Έτσι μπορούμε ίσως να ερμηνεύσουμε την παθητική (:) αποδοχή του κινήματος της αντιδιαφθοράς στον πληθυσμό.

Για να κατανοήσουμε πώς πραγματοποιείται αυτή η επικοινωνία, θα πρέπει να μελετήσουμε τις ομάδες οι οποίες μετέχουν στον 'προσδιορισμό' και την 'επίλυση' των προβλημάτων. Επειδή, λοιπόν, είναι μεγάλη η σημασία της διαδικασίας επικοινωνίας για τη λήψη αποφάσεων στη δημιουργία των (ποινικών) νόμων και μάλιστα τέτοιων νόμων, θα πρέπει να εξετάσουμε την κατασκευή της διαφθοράς ως διαδικασία επικοινωνίας, παράλληλα όμως και ως πολιτική –όχι κατ' ανάγκην πλέον εθνική– διαδικασία. Η πολιτική δεν

καθορίζει μόνο το θεσμικό πλαίσιο της νομοθέτησης, αλλά την επηρεάζει άμεσα προωθώντας συγκρουόμενα συμφέροντα στο να γίνουν αντικείμενο ποινικών νομοθετικών ρυθμίσεων. Τα δομικά χαρακτηριστικά της πολιτικής πρακτικής (πολιτική φάση, βαθμός πολιτικοποίησης του νόμου, οργάνωση διοικητικού μηχανισμού κ.ά.) διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία. Με την ποινική νομοθέτηση δεν ασκείται απλώς αντεγκληματική πολιτική, αλλά εξυπηρετείται παράλληλα η αναπαραγωγή της ισχύος εκείνων που κάνουν πολιτική ή επωφελούνται απ' αυτήν (Floercke 1992: 28).

Σημειώσεις

1. 'Corruption is a major cause of poverty as well as a barrier to overcoming it. The two scourges feed off each other, locking their populations in a cycle of misery. Corruption must be vigorously addressed if aid is to make a real difference in freeing people from poverty.' Transparency International (2005), σελ. 2.

2. Είναι ακόμη πιο ενδιαφέρον ότι αυτό ακριβώς τονίζεται από τον Daniel Kaufmann, διευθυντή των διεθνών προγραμμάτων του Ινστιτούτου της Διεθνούς Τράπεζας, The World Economic Forum, *Global Competitiveness Report 2005-2006*.

3. Ο Θωμάς Ακινάτης (1225-74) γράφει, ότι κάτι είναι ωραίο εάν διαθέτει: 'integritas sive perfectio' (συνοχή ή πληρότητα), 'debita proportio sive consonantia' (σωστή αναλογία ή αρμονία) και 'claritas' (ακτινοβολία, καθαρότητα). Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, Ia, XXXIX, 8.

4. Αυτό βέβαια, δεν έχει την έννοια της νομιμοποίησης αλλά συνιστά απλώς εμπειρική παρατήρηση του συγγραφέα.

5. Για τη σχέση ΑΕΠ, επενδύσεων, ροής κεφαλαίων, φτώχειας και διαφθοράς, βλ. Lambsdorff 1999. Επίσης, συστηματοποιημένα με βάση τους δείκτες διακυβέρνησης, Lambsdorff 2005.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- von Alemann, U. (2005). 'Politische Korruption. Ein Wegweiser zum Stand der Forschung' στο von Alemann, U. επιμ., *Dimensionen politischer Korruption. Beiträge zum Stand der internationalen Forschung. Politische Vierteljahresschrift, Sonderheft 35*, 13-49. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bannenberg, B. (2002). *Korruption in Deutschland und ihre strafrechtliche Kontrolle. Eine kriminologisch-strafrechtliche Analyse* (BKA, Polizei und Forschung, Band 18). Neuwied u. Kriftel: Luchterhand.
- Bertelsmann Stiftung, επιμ. (2004). *Internationales Standort-Ranking. Wa-*

- chstum und Beschäftigung*. Hafemann, K. & van Suntum, U. Gütersloh: Verl. Bertelsmann Stiftung.
- Blankenburg, E. (1990). 'Korruption und Skandal: zwei Seiten derselben Medaille', στο Oswald, H., επιμ., *Macht und Recht*. Festschrift für Heinrich Popitz zum 65. Geburtstag, 141-154. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Blankenburg, E. (2002). 'From Political Clientelism to Outright Corruption. The Rise of the Scandal Industry', στο Kotkin, St. & Sajo, A. επιμ., *Political Corruption in Transition. A Skeptic's Handbook*, 149-166. Budapest κ.α.: Central European University Press.
- Βλάχος, Γ.Κ. (1976). *Πολιτική Ψυχολογία (Μεθοδολογία-εισαγωγικές έννοιες)*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Bonstedt, C. (1977): *Organisierte Verfestigung abweichenden Verhaltens. Eine Falluntersuchung*, 3η έκδ. München: Juventa.
- Braithwaite, J. & Drahos, P. (2000). *Global Business Regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bribe Payers Index (2002). Complete report, URL: www.transparency.org/survey/index.html.
- Carson, W. (1974). 'Sociology of Crime and the Emergence of Criminal Laws' στο Rock, P., McIntosh, P. & McIntosh, M. επιμ., *Deviance and Social Control*, 67-90. London: Tavistock Publ.
- Clark, W.A. (1993). *Crime and Punishment in Soviet Officialdom. Combating Corruption in the Political Elite, 1965-1990*. Armonk, NY κ.α.: Sharpe.
- Cohen, A. (1955). *Delinquent Boys. The Culture of the Gang*. Glencoe, Ill. κ.α.: Free Press.
- Cohen, J.R., Pant, L.W. & Sharp, D.J. (1999). 'A Methodological Note on Cross-Cultural Accounting Ethics Research', *The International Journal of Accounting* 31 (1), 55-66.
- Coser, Lewis A (1956). *The Functions of Social Conflict*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Courakis, N. (2001). 'Financial Crime Today: Greece as a European Case Study', *European Journal on Criminal Policy and Research* 9: 197-219.
- Della Porta, D. (2002). 'An Introduction' στο Della Porta, D. & Rose-Ackerman, S., επιμ., *Corrupt Exchanges. Empirical Themes in the Politics and Political Economy of Corruption*, 8-19. Baden-Baden: Nomos.
- Della Porta, D. & Vannucci, A. (1999). *Corrupt Exchanges. Actors, Resources, and Mechanisms of Political Corruption*. New York: Aldine de Gruyter.

- Durkheim, E. (1977). *‘Über die Teilung der sozialen Arbeit*. Frakfurt a.M.: Suhrkamp (γαλλικό πρωτότυπο Paris 1930).
- Eisler, R. (1984). *Kant Lexikon. Nachschlagewerk zu Kants sämtlichen Schriften, Briefen und handschriftlichem Nachlass*. Hildesheim κ.α.: Olms.
- Floercke, P. (1992). *Anatomie der Strafgesetzgebung. Eine vergleichende soziologische Analyse der Normsetzungsprozesse zur Führungsaufsicht und zum Demonstrationsstrafrecht*. Pfaffenweiler: Centaurus.
- Girling, J.L.S. (1997). *Corruption, Capitalism and Democracy*. London κ.α.: Routledge.
- Gupta, S., Davoodi, H. & Alonso-Terme, A. (1998). *Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty* Working Paper of the International Monetary Fund 98/76. Washington, D.C. (URL: www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9876.pdf).
- Gusfield, J.R. (1968). ‘Moral Passage: The Symbolic Process in Public Designations of Deviancy’, *Social Problems* 95:175-188.
- Halachmi, A. (2005). ‘Corruption, Governance and Civil Society’. Αδημοσίευτη εισήγηση στο Πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών Εγκληματολογίας του Τμήματος Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 1 και 2 Φεβρουαρίου 2005.
- Höffling, Chr. (2002). *Korruption und soziale Beziehung*. Opladen: Leske+Budrich.
- Höffling, Chr., Plaß, Chr. & Schetsche, M. (2002). *Deutungsmusteranalyse in der kriminologischen Forschung*. Forum Qualitative Sozialforschung FQS 3(1) (URL: www.qualitative-research.net/fqs/).
- Inglehart, R., Basan, M. & Moreno, A. (1998). *Human Values and Beliefs - A Cross-Cultural Sourcebook. Political, Religious, Sexual, and Economic Norms in 43 Societies. Findings from the 1990-1993 World Values Survey*, 4η έκδ. (2001). Ann Arbor: Univ. of Michigan Press.
- International Crime Victims Surveys* (1989, 1992, 1996, 2000), www.unicri.it/www/analysis/icvs/publications.php.
- International Herald Tribune* (17 May 2005). ‘Antibribery efforts fail to stop executives from greasing palms’. Paul Burnham Finney, The New York Times (URL: www.iht.com/articles/2005/05/16/business/bribes.php).
- Jansen, St.A. (2005). ‘Elemente «positiver» und «dynamischer» Theorien der Korruption ‘Multidisziplinäre Provokationen zur Form’, στο Jansen, St.A. & Priddat, B.P. επιμ., *Korruption ‘Unaufgeklärter Kapitalismus ‘ Multidisi-*

- plinäre Perspektiven zu Funktionen und Folgen der Korruption*, 11-42. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Jensen, S. επιμ. (1980). *Zur Theorie der sozialen Interaktionsmedien*, Opladen 1980.
- Karstedt, S. (2004). 'Macht, Ungleichheit und Korruption: Strukturelle und kulturelle Determinanten im internationalen Vergleich', στο Oberwittler, D. & Karstedt, S. επιμ., *Soziologie der Kriminalität. KZfSS Sonderheft 43/2003*, 384-412. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kaufmann, D. (2004). 'Corruption, Governance and Security: Challenges for the Rich Countries and the World', στο The World Economic Forum, *Global Competitiveness Report 2004-2005*, 83-102. Houndmills, κ.α.: Palgrave Macmillan Ltd (URL: www.weforum.org).
- Kaufmann, D. (2005). 'Myths and Realities of Governance and Corruption', στο The World Economic Forum, *Global Competitiveness Report 2005-2006*, 81-98. Houndmills, κ.α.: Palgrave Macmillan Ltd (URL: www.weforum.org).
- Kaupen, W., Volks, H. & Werle, R. (1970). *Compendium of Results of a Representative Survey among the German Population on Knowledge and Opinion of Law and Legal Institutions (KOL)*. Köln: Arbeitskreis für Rechtssoziologie an der Univ. Köln.
- Keckeisen, W. (1974). *Die gesellschaftliche Definition abweichenden Verhaltens. Perspektiven und Grenzen des Labeling Approach*. München: Juventa.
- Killias M. (1998). 'Korruption: Vive la Repression! - Oder was sonst ' Zur Blindheit der Kriminalpolitik für Ursachen und Nuancen', στο Schwind, H.-D., Kube, E. & Kühne, H.-H. επιμ., *Festschrift Hans Joachim Schneider zum 70. Geburtstag*, 239-254. Berlin, New York: de Gruyter.
- Κουτσούκης, Κ. & Σκλιάς, Π. επιμ. (2005). *Διαφθορά και Σκάνδαλα στη Δημόσια Διοίκηση και την Πολιτική*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Λαμπροπούλου, Ε. (1999). *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Lambsdorff, J. Graf (1999). *Working Paper: Corruption in Empirical Research - A Review*.
- 9th International Anti-Corruption Conference, Durban, South Africa, 10-15 December 1999 Baden-Baden: Nomos 1992 ww1.transparency.org/working_papers/lambsdorff/lambsdorff_eresearch.html.
- Lambsdorff, J. Graf (2005). 'Wieso schadet Korruption'?. Σε von Alemann, U. (εκδ.), *Dimensionen politischer Korruption*, 233-248, όπ.π.

- Liebl, K. (1992). 'Das Ausmaß' der Korruption in der 'Öffentlichen Verwaltung. Ergebnisse einer empirischen Erhebung', στο Benz, A., Seibel, W. & von Alemann, U., επιμ., *Zwischen Kooperation und Korruption. Abweichendes Verhalten in der Verwaltung*, 283-294. Baden-Baden: Nomos.
- Los, M. (2003). 'Crime in Transition: The Post-communist State, Markets and Crime', *Crime, Law & Social Change* 40: 145-169.
- Luhmann, N. (1964). *Funktionen und Folgen formaler Organisation*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Luhmann, N. (1975). 'Einführende Bemerkungen zu einer Theorie symbolisch generalisierter Kommunikationsmedien', 170-192, στο *Soziologische Aufklärung 2. Aufsätze zur Theorie der Gesellschaft*. Opladen: Westdeutscher Verlag (1975a).
- Luhmann, N. (1975). *Macht*. Stuttgart: Enke (1975b).
- Luhmann, N. (1983). *Rechtssoziologie*, 2η διευρ. έκδοσι. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, N. (1995). 'Inklusion und Exclusion' στο *Soziologische Aufklärung 6. Die Soziologie und der Mensch*, 237-264. Opladen: Westdeutscher Verlag (1995a).
- Luhmann, N. (1995). 'Kausalität im Süden'. *Soziale Systeme* 1, 7-28 (1995b).
- Luhmann, N. (1996). *Die Realität der Massenmedien*. 2η διευρ. έκδ. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Marcinkowski, F. & Pfetsch, B. (2005). 'Die 'Öffentlichkeit der Korruption. Zur Rolle der Massenmedien zwischen Wächteramt, Skandalisierung und Instrumentalisierbarkeit', στο von Alemann, *Dimensionen politischer Korruption*, 287-308, όπ.π.
- Matza, D. (1969). *Becoming Deviant*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Mead, G.H. (1918). 'The Psychology of Punitive Justice'. *AJS* 23: 577-602.
- Miller, W. (1958). 'Lower-Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency'. *Journal of Social Issues* 14, 5-19.
- Moroff, H. (2005). 'Internationalisierung von Antikorruptionsregimen', στο von Alemann, *Dimensionen politischer Korruption*, 444-477, όπ.π.
- Myrdal, G. (1999). 'Corruption as a Hindrance to Development in South-East Asia', στο Heidenheimer, A.J. (εκδ.), *Political Corruption: A Handbook*, 5η έκδ., 265-280. New Brunswick κ.α.: Transaction Publishers.
- Neckel, Sighard (1995). 'Der unmoralische Tausch. Eine Soziologie der Käuflichkeit', στο Michel, K.M. & Spengler, T. επιμ., *Kursbuch 120: Korruption*, 9-16. Berlin: Rowohlt.

- Parsons, T. (1951). *The Social System* (1951). Glencoe, Ill.: Free Press.
- Parsons, T. (1953). 'The Theory of Symbolism in Relation to Action', στο Parsons, T., Bales, R.F. & Shils, E.A. επιμ. *Working Papers in the Theory of Action*, 31-62. New York: Free Press.
- Pies, I. (2005). 'Korruption: Diagnose und Therapie aus wirtschaftlicher Blick', στο Jansen & Priddat, επιμ., *Korruption*, 63-84. όπ.π.
- Röhl, K. (1987). *Rechtssoziologie. Ein Lehrbuch*. K'ln γ.α.: Heymann.
- Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and Government. Causes, Consequences, and Reform*. Cambridge γ.α.: Cambridge University Press.
- Rottleuthner, H. (1987). *Einführung in die Rechtssoziologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Savelsberg, J.J. & Brühl, P. (1988). *Politik und Wirtschaftsstrafrecht. Eine soziologische Analyse*. Opladen: Leske + Budrich.
- Scheerer, S. (2002). 'Nachteil und Nutzen kritischer Kriminologie in Zeiten des Terrorismus'. *Kriminologisches Journal* 34: 35-40.
- Schleifer, A. & Vishny, R.W. (1993). 'Corruption'. *Quarterly Journal of Economics* 108: 599-617.
- Siewert, H.-J. (1979). *Lokale Elitesysteme. Ein Beitrag zur Theoriediskussion in der Community-Power-Forschung und ein Versuch zur empirischen Überprüfung*. Königstein/Ts: Hain.
- Transparency International (2004). *Corruption Perceptions Index (CPI) 2004*, Press release. London, October 2004 (URL: www.transparency.org/surveys/index.html).
- Transparency International (2005). *Corruption Perceptions Index (CPI) 2005*, Press release. London, Berlin, October 2005 (URL: transparency.org/cpi/2005/2005.10.18.cpi.en.html).
- Überhofen, M. (1999). *Korruption und Bestechungsdelikte im staatlichen Bereich. Ein Rechtsvergleich und Reformüberlegungen zum deutschen Recht* (Univ. Diss.). Freiburg i.Br.: Ed. iuscrim.
- Voice of America (09 May 2005). 'Bank Indicators Measure Good Governance', Joe De Capua. Washington D.C. (URL: www.voanews.com/english/archive).
- Warren, M.E. (2004). 'What Does Corruption Mean in a Democracy' *American Journal of Political Science* 48: 328-343.
- World Bank (2000). *Helping Countries Combat Corruption. Progress at the World Bank since 1997*. Washington DC: World Bank Group (URL: www.worldbank.org)

World Bank Group (2004). *The Costs of Corruption*, 8.4.2004 (Stand 20.10.2004) (URL: www.worldbank.org).